

Osmanlı Sefer Organizasyonunda Pratik Çözümler: 1634-1635 (H.1044) Tarihlerinde Karahisar-ı Şarki'de "Mükellefiyet Şeklinde Yürütülen İştira" ile Zahire Temini

Practical Solutions in Ottoman Campaign Organization:
Provision of Grain "In the Form of Obligatory Purchase"
in Karahisar-ı Şarki in 1634-1635 (A.H. 1044)

Süleyman Polat*

Özet:

Osmanlı Devleti'nin savaş esnasında ve hareket halindeki ordunun iâşesini sağlamak -başta savaşın başarısını temin etmek adına- en mühim meselelerinden birini teşkil etmişti. Bu meselenin çözümü dâhilinde ise reyaya yüklenen "avarız-ı divaniye" nevinden vergiler, sürsat gibi mükellefiyetler ve piyasa koşulları içerisinde yapılan satın alımlar yer almıştı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, savaşın başarısı ve hatta devletin bekâsı için riske atılamayacak bir konu olan ordunun iâşesi hususunda dönem dönem reyaya yüklediği mükellefiyetleri artırmıştı. Nitekim çalışmanın konusunu devletin bu temayülünde ortaya çıkmış bir iâşe temin metodu oluşturmuştur. Bu çalışmada Karahisar-ı Şarki Sancağı'ndan serbest piyasa koşulları haricinde devletin belirlediği kıstaslar dâhilinde yürütülmüş "mükellefiyet şeklinde iştira"nın esasları üzerinde durulacaktır. Buradan hareketle Osmanlı seferleri esnasında uygulanan "mükellefiyet şeklinde iştira"nın yöntem ve süreci tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İâşe, Osmanlı Sefer Organizasyonu, Satın Alma, Karahisar-ı Şarki Sancağı, Osmanlı Devleti.

Abstract:

Providing food supplies for the army on campaign was one of the most crucial problems -particularly to ensure success in the campaign- in Ottoman State. Among the solutions to this problem were "Avarız-ı Divaniye" taxes and obligations such as sürsat that were imposed on rayah as well as purchases within market conditions. In addition, Ottoman State occasionally increased the obligations imposed upon rayah in order to provide food supplies for the army, a vital issue that could not be put at risk for the success of the campaign and welfare of the state. The subject of our study is the food supply method that was formed within this inclination of the state. This study will focus on the fundamentals of "obligatory purchase" which was conducted in Karahisar-ı Şarki Province independent from market conditions and in line with the criteria determined. From this point of view, the method and process of "obligatory purchase" implemented during Ottoman campaigns will be identified.

* Ar. Gör., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-mail: suleymanpolat@gazi.edu.tr

Göz

Akademik
Bakış

161

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

Key Words: *Food supply, Ottoman Campaign Organization, Purchase, Karahisar-ı Şarki Province, Ottoman State*

Giriş

Bu çalışma üç kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda Osmanlı Devleti'nin sefer organizasyonlarında iâşe -özellikle zahire- temini konusunda bilgi verilerek genel çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda nüzul, sürsat ve iştiradan bahsedilerek kısa izahlar yapılmıştır. İkinci kısımda ise -asıl konu olan- "mükellefiyet şeklinde iştirat" üzerinde durulmuştur. İlgili örnekler ışığında öncelikle "mükellefiyet şeklinde iştirat"ın mahiyeti ve uygulama süreci anlatılmıştır. Sonrasında ise bu mükellefiyetin toplamda ve birim bazında reayaya getirdiği külfet tespit edilmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise aynı sefer esnasında alınmış nüzul ve sürsat ile "mükellefiyet şeklinde iştirat"ın verileri kıyaslanarak reaya üzerine getirdiği külfet derecelendirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Seferlerinde İaşe Teminine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin herhangi bir sefer organizasyonu esnasında karşılaştığı en büyük meselelerinin başında asker için erzak ve ağırlıkları taşıyan yük ve binek hayvanları için yem temini gelmekteydi¹. Nitekim seferin başarısı büyük ölçüde ordunun ve sınır garnizonlarının ikmalinin iyi organize edilip edilemediğine bağlıydı. İaşe organizasyonunun sağlanması için en lüzumlu gıda maddesini hububat oluşturmaktaydı. Bu nedenle bir sefer arifesinde ülke genelinde buğday ve arpa üretiminin bol ya da kıt olması, o seferin ilan kararını etkileyen en önemli unsurlardan birini teşkil etmişti². Bununla birlikte -iaşe maddeleri sağlamak bağlamında- iklimsel koşulların doğurabileceği sorunları bir nebze olsun devre dışı bırakmak amacıyla "mirî ambarlar" ihdas edilmişti. Özellikle sınır bölgelerinde ihdas edilen bu mirî ambarlarda hububat ve -genellikle- buğdaydan imal edilip uzun süre dayanabilen peksimed depolanmıştı. Bundan dolayı sefer zamanlarında uzun vadeli yapılmış planlar çerçevesinde, hububat/zahire nevindeki iâşe maddelerinin bir kısmı sefer öncesinde temin edilerek bu ambarlarda stoklanmıştı.

Zaman içerisinde farklılıklar göstermekle birlikte, Osmanlı sefer organizasyonlarında ordu için gerekli erzakın sağlanmasında üç temel yöntem kullanılmıştı. Bunlardan ilki, avarız hanelerine dolaysız vergiler salınmasıyla aynı olarak toplanan zahireyi ifade eden (avarız) nüzul vergisiydi. İkinci yöntem, reayaya önceden belirlenen askeri menzil noktalarına erzak getirip hükümetin belirlediği fiyatlardan satma yükümlülüğü getiren ve adına sürsat denilen mükellefiyetti. Üçüncü ve son yöntem ise, devletin iştirat adını verdiği ve sabit yerel piyasa fiyatları üzerinden yaptığı mal alımlarıydı³. Bu yöntemlerin her üçü özellikle XVII.

1 Ömer İşbilir, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali", *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 151.

2 Lütfi Güçer, *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 143.

3 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, C. I, Çeviren Halil

yüzyılda düzenlenmiş seferlerde aynı anda uygulanmıştı. Bununla beraber iaşe temininde uygulanan bu yöntemler zaman içerisinde farklılıklar da göstermişti. Öyle ki XVI. yüzyılda düzenlenmiş seferlerde, iaşe temini için aynî olarak toplanan nüzul sınırlı olarak tevzi edilmiş, sürsat ise hemen hemen hiç uygulanmamıştı. XVIII. yüzyılın başlarında ise hem sürsat hem de nüzul yöntemiyle temin edilen zahire, seferlerde oldukça sınırlı çerçevede kullanılmıştı. Özellikle XVIII. yüzyılın başlarında düzenlenen seferlerde iaşe organizasyonu satın alma yoluyla yürütülmüştü.

Bu yöntemler kısaca açıklanacak olursa, Nüzul vergisi avarız hanesi temelli "avarız-ı divaniye" vergilerinden biriydi. Avarız-ı Divaniye vergisi devletin normal şer'i hukuk ve örfi vergilerine ilaveten olağanüstü zamanlarda başvurduğu, halktan her türlü hizmet veya yardımı isteme yetkisine istinaden ihdas edilmişti. Özellikle savaş zamanlarında hükümdarın emri ile ihtiyaç duyulan yiyecek maddelerinin devlet kaynakları ile karşılanamadığı durumlarda, olağanüstü tedbirler ile ülkenin tüm imkânları seferber edilmeye çalışılmıştı⁴. Nüzul vergisi de, avarız olarak bilinen bu verginin nakdi bir vergiye dönüşmesi sonucu, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yürürlüğe konmuş, bir diğer vergidir⁵. Tıpkı avarız gibi ilk zamanlarda halktan aynî olarak un (ya da buğday) ve arpa şeklinde toplanan bu vergi de zaman içerisinde nakdi alınan bir vergiye dönüşmüştü.

İkinci yöntem olan sürsat mükellefiyetinin genel tanımı ise ordunun ihtiyacı olan mühimmatı devletin belirlediği fiyat üzerinden halkın tespit edilen menzil ya da ambarlara getirmesi ve karşılığında ücretini almasıydı. Sürsatı nüzuldan ayıran en büyük farklılıklarından biri sadece un, buğday ve arpadan değil koyun, bal, yağ, ot, saman, odun gibi daha geniş bir ürün yelpazesinden oluşmasıydı. Aynî toplanan nüzul vergisinde olduğu gibi sürsat yükümlülüğü yüklenen kazalarda, sürsatın organize edilip belirlenen menzillere gönderilmesinin sorumluluğu yine kadırlara verilmişti⁶.

Üçüncü yöntem ise nüzul ve sürsatın nakdi alınmasından yahut sefer için bu yöntemler ile sağlanan mühimmatın yeterli gelmediği durumlarda uygulanan iştiraydı. İştira kapsamında hem belli menzil ve ambarlarda zahire stoklamak hem de hareket halindeki ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyasa fiyatı mukabilinde zahire satın alınıyordu. Nüzul ve sürsattan farklı olarak iştirada alınan zahirenin nakli devlete aitti⁷. Bununla beraber XVII. yüzyıl boyunca sefer

Berktaş, İstanbul 2000, s. 139.

4 Ömer Lütfi Barkan, "Avarız" İA, C.II, s. 13-15; Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fetih Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007, s. 119; Halil Sahillioğlu, "Avarız", DİA, C.IV, s. 109; Bruce Mc Gowan, "Osmanlı Avarız-Nüzul Teşekkülü 1600-1830", VIII. *Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1981, s. 1329.

5 Güçer, *a.g.e.* s.69; Gowan, *a.g.m.*, s. 1327.

6 Güçer, *a.g.e.* s.93.

7 İnalçık, *a.g.e.*, s. 139; Güçer, *a.g.e.*, s. 67-68; Ertaş, *a.g.e.*, s. 120-121.

Gos

Akademik
Bakış

163

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

organizasyonları esnasında gerekli malların satın alınması için üçüncü bir yöntem olarak kullanılan "iştirâ" terimi, aynı yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılın başlarında yapılan sefer organizasyonlarında "mübayaa" terimine dönüşmüştür. Mesela Mora Seferinin organizasyonu ile ilgili yapılan satın alma işlemlerinin hemen hemen hepsinde mübayaa terimi kullanılmıştır⁸. Fakat burada dikkat çeken ve çalışmamıza temel olan asıl konu, XVII. yüzyılda seferlerin özellikle zahire ihtiyacını karşılamak adına uygulanan "iştirâ"nın normal piyasa koşullarına ve mükellefiyet şartlarına göre iki şekilde yürütülmüş olmasıdır.

Özellikle XVII. yüzyılda sefer organizasyonları kapsamında yürütülmüş iştirâ iki şekilde uygulanmıştı. Bunlardan birincisi serbest piyasa koşullarına göre yürütülen iştirâ ikincisi ise mükellefiyet şeklinde yürütülen iştirâydi⁹. Dolayısıyla 1634-1636 (H. 1044-1045) yılları içerisinde -düzenlenen seferin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla- hem serbest iştirâ hem de mükellefiyet şeklinde iştirâ uygulanmıştı. Bununla beraber harekât öncesinde -incelenen Karahisar-ı Şarki Sancağında olduğu gibi- eyalet ve sancaklardan iâşe maddesi temini için organize edilen iştirâların önemli kısmı mükellefiyet şeklinde yürütülmüştü. Nitekim bu süreçte satın alınan iâşe maddelerine bakıldığında, bunların büyük çoğunluğunu arpa ve buğdaydan oluşan hububat temelli dayanıklı ana gıda maddeleri oluştuyordu. Serbest iştirâ yöntemiyle yürütülen iştirâlar ise daha geniş bir süreçte ve daha geniş bir yelpazede malın temin edilmesinde uygulanmıştı. Öyle ki sefer öncesi süreçte serbest iştirâ yöntemi kullanılarak iâşe malları dışında metris sepeti, çubuk, kazık, kürek, külünk, urgan gibi savaş esnasında kullanılan malzemeler ve deve, at camız gibi yük hayvanları satın alınmıştı¹⁰. Buna ilave olarak özellikle ordunun et ihtiyacı yapılan serbest iştirâyla sağlanmıştı. Bu iştirâların büyük kısmı ordu içerisinde görevli ganem emini tarafından yürütülmüştü¹¹. Ayrıca zahire nevinde iâşe malzemelerinin yeterli olmadığı zamanlarda nüzul emini tarafından da serbest iştirâ kuralları çerçevesinde gıda maddelerinin satın alımları gerçekleştirilmişti¹².

Mükellefiyet Şeklinde Yürütülen İştirânın Organizasyonu:

Osmanlı Devleti özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısında düzenlediği seferlerde, ordunun iâşesini karşılamak maksadıyla nüzul ve sürsatla birlikte iştirâ yöntemlerine

8 Ertaş, *a.g.e.*, s. 123.

9 Devlet mükellefiyet şeklinde yürütülen iştirâyla, ordunun iâşesini sağlamak için halka tespit edilmiş fiyatlar üzerinden satmasını zorunlu kılıyordu. Öyle ki bu maksatla, nüzul ve sürsat mükellefiyetinde olduğu gibi, her kazanın teslim edeceği iştirâ zahiresi belirlenip kazalara tarh ediliyordu. Bu sayede iştirâ, iştirânın tarh edildiği liva, kaza ve kazalara bağlı karyeler için olağan üstü bir vergi mahiyetini alıyor, tahsil ve takibi tekâlîf-i örfiyede uygulanan kurallara göre gerçekleştiriliyordu. Güçer, *a.g.e.*, s. 124.

10 MD ZYL 9, s.171, h.517.

11 D.BRZ. 20690, s. 32, 73, 80, 87, 95; KK 1936, s. 32, 46, 57, 111, 128, 130.

12 KK 1936, s.24.

başvurmuştu¹³. Bununla beraber devlet, özellikle zahire iştirasında halkı devletin tespit etmiş olduğu fiyatlar üzerinden, yine devletin belirlediği miktarda zahireyi satmaya yahut teslim etmeye mecbur bırakmıştı. Bu kapsamda yapılan iştiralar ise, tıpkı nüzul ve sürsattaki gibi, satın alınacak zahire önceden belirlenerek kazalara bildirilmiş ve bu şekilde fevkalade bir vergi yahut bir yükümlülük şeklini almıştı. Öyle ki -vereceğimiz örnekte de görüleceği gibi- bu çerçevede yürütülmüş iştiralarda, diğer tekâlif-i örfiye vergilerinde uygulanan kurallara göre iştirâ gerçekleştirilmişti.

Bu çalışma kapsamında incelenen 1634-1635 (H.1044) senelerinde -yani bu tarihte düzenlenecek şark seferi hazırlıkları esnasında- önceden planlanıp eyalet yetkililerinden yapılması istenen zahire iştirasının büyük kısmı mükellefiyet şeklinde gerçekleşmişti. Bu iştiraların mükellefiyet şeklinde yürütüldüğü, belgelerde geçen ifadelerden tespit edilebilmektedir. Mesela seferin hazırlık aşamasında Erzurum'dan gerçekleştirilen 280.000 kilelik iştirâ, mükellefiyet tarzında yürütülmüştü. Öyle ki bu konuyla ilgili hükümlerde yer alan, iştirânın Erzurum'daki kazalara "tayin ve salyane" edilip defterlere kayıt edildiği, bu salyane olup toplanamayan miktarların (bakiyelerinin) reayadan yahut mübaşirlerden talep edildiği, kaza ya da karye halkının yerine getiremediği iştirâ zahiresine karşılık "iştirâ akçesi" ödenmesi istendiği gibi ifadeler, bu iştiraların mükellefiyet şeklinde yürütüldüğünü göstermektedir¹⁴. Yine seferin başında iştirâ emri verilen Birecik, Nizip, Rumkale, Behisni, Ayıntab, Hısn-ı Mansur kazasından ve Berazin? ve Debani? Cemaatleri'nden de ne kadar zahirenin hangi fiyatla alınacağı belirlenmiş, dolayısıyla iştirâ mükellefiyet haline getirilmişti¹⁵. Diğer taraftan 1636 (H. 1045) yılında Erzurum Eyaleti'nden iştirâsı emredilen 60.000 kile zahire ve Çıldır Eyaleti'nden iştirâsı emredilen 5.900 kile arpanın temini de mükellefiyet şeklinde iştirâyla yürütülmüştü. Öyle ki bu iştiralar için gönderilen hükümlerde "karye reayasından bulunan yerlerden tahmillerine göre her bir karyeye irsal olunan tevzi defteri mucibince taksim ve tayin olunan arpayı" ifadesi, iştirâsı emredilen zahirenin tıpkı nüzul ve sürsattaki gibi kaza ve karyelere dağıtıldığını ve belirlenen miktarlara göre toplanması istendiğini göstermektedir¹⁶.

Bununla beraber sefer sürecinde belirtilen "tevzi defteri"ne örnek oluşturup tespit edilen tek defter, Karahisar-ı Şarki Sancağına ait mükellefiyet şeklinde gerçekleştirilen iştirâ organizasyonunun ayrıntılarını gösteren defter-

13 Bu konudaki örnekler için, yukarıda zikrettiğimiz, Ömer İşbilir'in XVII. yüzyıl başlarında yapılmış doğu seferleriyle ilgili çalışmasına ve Lütfi Güçer'in yine Bağdat seferinden örnekler sunduğu çalışmasına bakılabilir. Bkz. Ömer İşbilir, "XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaş, İkmal ve Lojistik Meseleleri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996 (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Güçer, *a.g.e.*.

14 MAD 3458, s. 59-60; MD ZYL 9, s. 63, h. 180.

15 MAD 6886, s. 6-7.

16 MAD 3458, s.87. Tarih, 12 Mart 1636 (4 Şevval 1045); MAD 3458, s.52. Tarih, 27 Şubat 1636 (20 Ramazan 1045)

Gos

Akademik
Bakış

165

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

dir. Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda yapılan bu iştirâ, 1044 senesinde Erzurum Eyaleti'nde yürütülmesi emredilen toplamda 280.000 kile zahire iştirâsının bir parçasını oluşturmuştu. Bu kapsamda Karahisar-ı Şarki'den satın alınması emredilen 55.000 kile zahirenin iştirâsı, mükellefiyet kaideleri çerçevesinde yürütülen iştirâ ile gerçekleştirilmişti.

Karahisar-ı Şarki Livası'nda yürütülen bu iştirâda Abdülbaki Ağa isimli görevli iştirâyâ genel mübaşir olarak tayin edilmişti. Belgelerde iştirâyâ organize eden Abdülbaki Ağa'nın sadece Karahisar-ı Şarki sakini olduğu bilgisi yer almıştı¹⁷. Bununla beraber zahirenin Karahisar-ı Şarki'den iştirâ edilip Erzurum'daki ambalara gönderilmesi aşamasında Karahisar-ı Şarki Sancağı Beyi Mustafa ve Karahisar-ı Şarki Kadısı asıl sorumlu kabul edilmişti. Öyle ki iştirânın sağlıklı şekilde yürütülmesi bu görevlilerden istenmiş ve iştirânın herhangi bir aşamasında meydana gelecek aksaklıktan ve özellikle teslim aşamasında yaşanabilecek gecikmelerden sorumlu tutulacakları bildirilmişti¹⁸.

Abdülbaki Ağa mübaşeretiyile Karahisar-ı Şarki Livası'ndan yapılması emredilen zahire iştirâsının kazalara dağılımı şu şekildeydi: Karahisar-ı Şarki kazasından 27.600, Kuyulu Hisar kazasından 5000, Milas kazasından 4000, İskifser kazasından 5000, Hapsaman kazasından 2000, Bayramlı kazasından 4500, Pazarsuyu kazasından 4500, Yakup Bey Derbendi kazasından 1200, Bolman ve Camas kazalarından ise 1200 kile buğday ve arpadan oluşan zahire kazalara tevzi edilip iştirâsı emredilmişti¹⁹. Zikredilen kazalarda Abdülbaki Ağa dışında, yine kendisine bağlı, Abdülbaki Ağa'nın kardeşi Eyüb Çelebi ve Beyzade Halil adında mübaşirler görev yapmıştı²⁰. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla iştirânın başında bulunan Abdülbaki Ağa'ya Erzurum Beylerbeyi Halil Paşa tarafından iştirâ olunacak zahirenin miktarı ve zahire için ödenecek para ulaştırılmıştı. Bununla beraber Karahisar-ı Şarki'den yürütülecek iştirânın merkezinde Abdülbaki Ağa vardı. Nitekim Abdülbaki Ağa aldığı defter ve para mukabilince başta kendisi ve diğer görevlilerle birlikte iştirâyâ yürütmüştü. Bu doğrultuda Abdülbaki Ağa iştirâ için verilen parayı diğer görevlilere dağıtarak onları iştirâyâ memur etmişti. İştirâ sonunda ise görevlilerin satın aldığı zahire ve ya iştirâ yapılamadığı durumda iştirâ için verilmiş "mirî akçe" ve iştirâ bedeli yine Abdülbaki Ağa'ya teslim edilmişti.

Bu çerçevede Karahisar-ı Şarki'den iştirâ yapılması emredilen toplamda 55.000 kile zahireden 33.531 kilesi aynî olarak iştirâ edilebilmiş ve 21.469 kilesi bakiye kalmıştı. Bakiye kalan 21.469 kilenin, 19.000 kilesine karşılık 9.112,5 kuruş bedel olarak reayadan toplanmıştı. Öyle ki bu bedelin 7.920 kuruşluk en büyük parçası 30 Haziran 1635 (14 Muharrem 1045) tarihinde Abdülbaki Ağa tarafından hazineye teslim edilmişti. Kalan miktar ise yine aynı yıl içerisinde 4 taksitte öden-

17 Bkz. MAD 7152, s.1, 4, 6, 7, 10.

18 MD ZYL 9, s. 150, h. 455; MD ZYL 9, s. 63, h. 180.

19 MAD 7152, s. 9.

20 MAD 7152, s.3,12.

mişti. Geriye kalan 2.469 kile zahirenin ise büyük kısmı yine H. 1045 yılında aynı olarak iştirâsı yapılmıştı²¹.

Karahisar-ı Şarki'den iştirâ olunan 55.000 kilelik zahirenin ne kadarının arpadan ve ne kadarının buğdaydan oluştuğu belgelerde net bir şekilde ifade edilmemiştir. Bununla birlikte iştirâ için arpa ve buğdayın kilesine ne kadar fiyat biçildiğini de belgelerden net olarak çıkartmak mümkün değildir²². Fakat mükellefiyet tarzında gerçekleştirilen iştirâda dikkati çeken asıl nokta, zahire toplanmadığı yahut toplanıp nakil etmenin mümkün olmadığı durumlarda, zahire alımı için tahsis edilmiş "mirî akçenin" yanında, belgelerde "iştirâ akçesi" adıyla kayıtlı bedelin reayadan toplanarak geri gönderilmesi idi. Nitekim Karahisar-ı Şarki'de yürütülen iştirâ sırasında birden fazla durumda bu uygulamaya gidilmişti. Eyüp Çelebi Pazarsuyu Kazası'na bağlı köylerden 1.750 somar²³ yani 3.500 İstanbul kilesi zahirenin iştirâsını tamamlamıştı. Ne var ki iştirâsı tamamlanan bu zahireyi, naklinin mümkün olmadığı gerekçesiyle Abdülbaki Ağa'ya getirmemiş yahut getirememişti. Buna mukabil iştirâ için kendisine verilen paraya ek olarak her somar başına 3 rub' kuruşu (yani 0,75 kuruşu) zahire iştirâsı tevzi' olmuş yerlerden toplamış ve Abdülbaki Ağa'ya iletmışti²⁴. Anlaşıldığı üzere iştirâsı gerçekleşen fakat nakli yapılamayan zahire halkta kalmış, buna karşılık kile başına 37,5 akçe halktan iştirâ bedeli olarak alınmıştı. Ne var ki iştirâ edilen zahirenin nakli sorunuyla sadece Eyüp Çelebi karşılaşmamıştı. Abdülbaki Ağa'nın kendisi de Yakup Bey Derbendi Kazası'nda aynı sorunla karşılaşmıştı. Başmübaşir Abdülbaki Ağa, Yakup Bey Derbendi'nden iştirâ ettiği 500 somar (1.000 kile) zahirenin naklinin mümkün olmadığı gerekçesiyle -iştirâ için kendisine gönderilmiş paranın dışındahalktan yine her somar için 3 rub' kuruş (37,5 akçe) toplamıştı²⁵. Buna ek olarak Abdülbaki Ağa Bayramlı Kazası'ndan 1.750 somar (3.500 kile) zahire yerine aynı nedenlerle "mirî akçe" dışında her somar başına 50 "sağ akçe"²⁶ ve Eyüp Çelebi Karahisar-ı Şarki kazasından yine 1.750 somar (3.500 kile) zahire yerine somar başına 50 akçe tahsil etmişti²⁷.

Yukarıda izah edildiği şekliyle, Karahisar-ı Şarki'den bakiye kalıp nakdi bedeli alınan 19.000 kile zahirenin 11.500 kilesi Pazarsuyu, Yakup Bey Derbendi, Bayramlı ve Karahisar-ı Şarki kazalarından toplanmıştı. Fakat burada önemli olan nokta, incelediğimiz kayıtlarda 11.500 kile için -zahire bedeli olarak gönderi-

21 MAD 7152, s. 1. Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda bu iştirâda bakiye kalan zahirenin yine aynı olarak talep edilmesi için ayrıca bakınız. MAD 3458, s.62.

22 Belgelerde zahire fiyatlarıyla ilgili net veriler yer almamıştır. Mesela bakiye kalan zahire için yaklaşık bir yıl sonra tamamlanması istenen emirde arpanın her 5 kilesine 2 tam kuruş ödenmesi emri bulunmaktadır. MAD 3458, s.62.

23 1 somar 2 kileye karşılık gelmektedir.

24 MAD 7152, s.12.

25 MAD 7152, s.13-14.

26 MAD 7152, s.15.

27 MAD 7152, s.16.

gost

Akademik
Bakış

167

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

len "mirî akçe" dışında- nakdi bedel olarak toplanan paranın kile başına oranının verilmiş olmasıdır. Yani 19.000 kile için 9.112,5 kuruşun toplandığı belli olduğundan, kile başına ödenmiş bedellerden yola çıkarak her bir kile için ne kadar "mirî bedel" alındığını belirlenip, zahirenin halktan aynı satın alınamadığı takdirde ne kadar para alındığı hesaplanabilir. Buna göre 11.500 kile içerisinde 4.500 kileden, kile başına 37,5 akçe (her somarına 3 rub' kuruş olmak üzere) ve geriye kalan 7.000 kileden ise kile başına 25 akçe (her somar için 50 akçe) olmak üzere reayadan -mirî akçe dışında- para alınmıştı²⁸. Yani 11.500 kile zahire için, halktan iştira edilemeyen zahirenin bedeli olarak $1.687,5 + 1.750 = 3.437,5$ kuruş²⁹(343.750 akçe) toplanmıştı. Bununla beraber bakiye kalıp bedelleri alınan 19.000 kile zahirenin geriye kalan miktarı olan 7.500 kile için ayrıntılı bir kayıt verilmemişti. Ne var ki yukarıdaki verilerden yola çıkarak 7.500 kile için -bakiye kalan toplam miktarın büyük kısmında uygulanan kile başına 25 akçe iştira bedeli alındığını varsayarak hesaba devam edilirse- $(7.500 \times 0,25 = 1.875$ işleminden) 1.875 kuruş (187.500 akçe) alındığını hesaplanabilir. Buradan ise son olarak, satın alınan zahireye "mirî bedel" olarak ödenen birim miktarı hesaplanabilir. Öncelikle satın alınan zahireye "mirî bedel" olarak ödenen miktar x olarak kabul edilsin. Buna göre yukarıda tespit edilen verilerden yola çıkarak oluşturulacak $1.687,5 + 1.750 + 1.875 + x = 9.112,5$ denklemden, x 'in karşılığı 3.800 akçe olarak hesaplanabilmektedir. Başka bir ifadeyle, 19.000 kile için mirî bedel olarak 3.800 kuruş devlet tarafından gönderilmişti. Son olarak 19.000 kile için devlet 3.800 kuruş bedel belirlediğine göre; iştira için devlet tarafından zahireye ödenen mirî bedelin tutarı 5 kile için 1 kuruş idi, yani her kile başına 20 akçe bedel belirlemiştii³⁰.

Mükellefiyet Şeklinde Yürütülen İştiranın Reayaya Getirdiği Yük

Mükellefiyet şeklinde yürütülmüş iştirayı, aynı zaman dilimi içerisinde aynı bölgeden alınan -avarız-ı divaniye nevinde bir vergi olan- nüzul ve -bilinen genel tanımıyla- yarı mükellefiyet tarzında yürütülmüş sürsatla kıyaslayarak reayaya getirdiği yük hakkında fikir edinmeye çalışılabilir. Ancak buna geçmeden evvel Güçer'in yaptığı çalışma ışığında nüzul ve sürsatın reayaya getirdiği yükümlülükleri hatırlanabilir.

Reayadan aynı alınan nüzul vergisi, devlet tarafından herhangi bir bedel

28 Belgelerde net olarak ifade edilmemekle birlikte reayadan alınan paranın miktarındaki farkın sebebi, zahirenin buğday yahut arpa olmasından kaynaklanan fark yahut zahirenin alındığı bölgenin ambarlara olan uzaklığından kaynaklandığı düşünülebilir.

29 Bu hesaplamada sefer esnasında tutulmuş sefer ruznamçelerinde kullanılmış 1 tam kuruş karşılığı olarak 100 akçe bedeli kullanılmıştır.

30 Aynı defterdeki verileri daha önce kullanan Güçer Karahisar-ı Şarki'den toplanan iştira zahiresinin birim hesaplarını yaparken defterin kendi verilerini kullanarak hesaplama yapmamıştı. Buna karşılık H. 1043 yılına ait MAD 6888 nolu Erzurum civanna ait iştira bilgilerini içeren defterdeki birim fiyatları temel alarak hesaplamalarını yapmıştı. Nitekim Güçer'in adı geçen defterden alıp Karahisar-ı Şarki Sancağı'ndaki iştira için uyguladığı rakamlar arpanın 7 kilesi için 1 kuruş ve buğdayın 5 kilesi için 1 kuruş şeklindeydi. Güçer, *a.g.e.*, s. 130-131.

ödenmeden sınır bölgelerine zahirenin nakledilmesiyle -başka bir ifadeyle sürsata kıyasla çok daha ağır bir taşıma yükümlülüğü olan nüzul- sürsata göre daha ağır bir yükümlülük oluşturmuştu. Bununla birlikte aynı olarak tarh edilmiş nüzul vergisi bazı durumlarda nakdi olarak da tahsil edilebilmekteydi. Öyle ki nüzul vergisi nakit alındığında, her zaman reayanın lehine olmuş ve reayanın yükümlülüğü aynı tahsilâta göre azalmıştı³¹. Buradan hareketle sürsat ile mükellefiyet şeklinde yürütülen iştira kıyaslandığında, halka ilgili mühimmatı taşıma zorunluluğu getiren sürsat daha ağır bir yükümlülük olarak yerini almıştı. Nitekim Güçer Bağdat seferi esnasında mükellefiyet şeklinde gerçekleşmiş iştira ile sürsatı kıyaslamış ve iştiranın reaya lehine daha hafif bir mükellefiyet olduğunu ortaya koymuştu³². Güçer'in tespitlerinden genel bir çıkarımda bulunulacak olursa, sefer için gerekli zahire türü iâşe maddelerinin sağlanmasında reaya açısından en ağır yükümlülük nüzuldü. Nüzulün ardından sürsat ve bu ikisine oranla en hafif yükümlülük olarak mükellefiyet şeklinde yürütülmüş iştira gelmekteydi.

Buradan hareketle, iştiranın mükellefiyet şeklinde uygulandığı Karahisar-ı Şarki Kazası'nda aynı zaman diliminde sürsat ve nüzul yükümlülüğü de uygulanmıştı. Bunlardan sürsat, Karahisar-ı Şarki'den hem 1633-1634 (H. 1043) hem de 1634-1635 (H. 1044) senelerinde tarh edilmişti. H. 1043 senesinde tarh edilen sürsat Anadolu'nun birçok livasında olduğu gibi Karahisar-ı Şarki'den de nakdi olarak tahsil edilmişti³³. Bununla birlikte Karahisar-ı Şarki'den 1634-1635 (H. 1044) yıllarında sürsat aynı olarak tarh edilmiş ve toplanmıştı. Öyle ki iştiranın da yapıldığı 1634-1635 (H. 1044) senelerinde, Karahisar-ı Şarki'nin "mükellefiyet şeklinde iştira"ya tabi olan kazalarından 4.500 kile arpa ve 950 kile un tarh ve tahsil edilmişti³⁴. Aynı yıl içerisinde bir diğer mükellefiyet olan nüzul da Karahisar-ı Şarki Livası'na tarh edilmiş, fakat aynı toplanmayıp nakdi bedele çevrilmişti. Nitekim sefer ruznamçesinde 1044 yılındaki kayıta Karahisar-ı Şarki'den 1.053.166 akçe nakdi nüzul bedeli toplandığı görünmektedir³⁵. Anlaşılabacağı üzere 1634-1635 (H. 1044) tarihlerinde Karahisar-ı Şarki Livası'nda, mükellefiyet şeklindeki iştira ve sürsat aynı olarak tevzi' edilmiş ve toplanmıştı. Buna karşılık, sürsat ve iştiraya göre reaya üzerinde daha ağır bir mükellefiyet olan nüzulün yükümlülüğü biraz hafifletilerek nakdi olarak uygulanmıştı. Aşağıdaki tabloda 1633-1635 (H. 1043-1044) senelerinde Karahisar-ı Şarki'den kaza bazında sürsat ve iştira kapsamında alınmış zahirenin kıyaslaması verilmiştir.

31 Güçer, *a.g.e.*, s.89-90.

32 Güçer, *a.g.e.*, s. 135. Bununla beraber Güçer'in sürsat ile iştira arasındaki yaptığı bu kıyaslama ve sonrasında elde ettiği çıkarım, her iki mükellefiyette de zahirenin aynı alındığı koşullarda gerçekleşmişti.

33 Hüdavendigâr Kazasının bir kısmı, Biga, Karesi, Karahisar-ı Sahib, Teke Livalarında olduğu gibi. Bkz. KK 2575 s. 11, 12,13, 19.

34 MAD 4433, s. 54.

35 KK. 1936, s. 12. Karahisar-ı Şarki'den nakdi olarak toplanan nüzulün kaza bazındaki miktarını gösteren arşiv kayıtları bulunamadığından tabloda sürsat ile mükellefiyet şeklinde yürütülmüş iştiranın kıyaslamasına yer verilmiştir.

Göç

Akademik
Bakış

169

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

Tablo: Kara Hisar-ı Şarki Livası'ndan "Mükellefiyet Şeklinde İştira" ile "Sürsat" Türünde Tarh Edilmiş Zahirenin Kıyaslaması³⁶

Kaza Adı	1633-1634 (H. 1043) Yılları İçerisinde Aynı Tarh Edilip Bedel Alınan Sürsat		1634-1635 (H. 1044) Yılları İçerisinde Aynı Tarh ve Tahsil Edilen Sürsat		1634-1635 (H. 1044) Yılları Mükellefi- yet Şeklinde Yürütülmüş İştira İçin Belirlenen Zahire Miktarı
	Arpa (Şair) Kile	Un (Dakik) Kile	Arpa (Şair) Kile	Un (Dakik) Kile	Zahire (Gıal) Kile
Kara Hisar-ı Şarki	1.200	200	800	100	27.600
Kuyuluhisar	550	150	500	100	5.000
Milas	550	100	400	100	4.000
İskifser	400	80	400	100	5.000
Hapsamana	250	100	300	100	2.000
Orduyu Bayramlı	700	150	500	100	4.500
Pazarsuyu	400	80	500	100	4.500
Yakup Bey Derbendi	350	100	400	100	1.200
Bolman	300	100	400	100	1.200
Camas	250	50	300	50	
Toplam	4.950 ³⁷	1.110 ³⁸	4.500	950	55.000

Kaynak: KK 2575, Mad 4433, Mad 7152.

Tabloda görüldüğü üzere, Karahisar-ı Şarki'den 1633-1634 (H. 1043) yılları ile 1634-1635 (H. 1044) yıllarında sürsat kapsamında tarh edilmiş zahirenin miktarları birbirine oldukça yakındı. Bununla birlikte Karahisar-ı Şarki Livası'nın mükellefiyet şeklinde uygulanan iştira ile sürsatın oranları kıyaslandığında doğrudan bir ilişki görülmemektedir. Öyle ki, 1634-1635 (H. 1044) yıllarında Kuyuluhisar Kazası'na 500 kile arpa 100 kile un, İskifser Kazası'na 400 kile arpa 100 kile un ve Yakup Bey Derbendi Kazası'na da 400 kile arpa 100 kile un olmak üzere aynı miktarda zahire sürsat kapsamında tarh edilmişti. Buna karşılık "mükellefiyet şeklinde iştira" dâhilinde Kuyuluhisar Kazası'na 5.000, İskifser Kazası'na 5.000 ve Yakup Bey Derbendi Kazası'na 2.000 kile zahire satın alınmak şartıyla tevzi edilmişti. Tabloda bir diğer dikkati çeken fark tarh ya da tevzi edilmiş zahirenin miktarlarıydı. Buna göre 1634-1635 (H. 1044) yıllarında sürsat kabilinde Karahisar-ı Şarki'ye tarh edilen zahirenin toplam miktarı 5.450 kileydi. İştira kapsamında tevzi edilmiş zahirenin

36 Tablodaki kazalar MAD 7152 nolu defter temel alınarak Karahisar-ı Şarki Livası'ndan "mükellefiyet şeklinde iştira"ya tabi tutulan kazalara göre belirlenmiştir. Bundan dolayı Karahisar-ı Şarki Livası'na bağlı bulunan ve sürsata tabi tutulmuş Akköy, Ayastı ve Ebulhayır kazaları tabloya dâhil edilmemiştir.

37 Kile başına 50 akçe hesabıyla 247.500 akçe bedel alınmış.

38 Kile başına 70 akçe hesabıyla 77.700 akçe bedel alınmış.

miktarı ise bu miktarın yaklaşık 10 kat fazlası yani 55.000 kileydi.

Bununla birlikte tarh edilen yahut tevzi edilen zahirenin aynî olarak satılmadığı durumlarda reayanın ödediği bedel de değişmekteydi. Karahisar-ı Şarki'den sürsatın bedel olarak tahsil edildiği 1633-1634 (H. 1043) yıllarında, reyadan sürsat zahiresi karşılığı 325.200 akçe ve sürsat kabilindeki tüm mallara karşılık 526.450 akçe alınmıştı.³⁹ Karahisar-ı Şarki reayası eğer H. 1044 yılına ait sürsat mükellefiyetini yerine getirmeseydi, ödeyeceği sürsat zahiresi bedeli 256.000 akçe ve toplam sürsat bedeli 383.450 akçe olacaktı. Gerçekleştirilemeyen iştira karşılığında 1634-1635 (H. 1044) yıllarında "iştira akçesi" adı altında reyadan toplanan miktar ise 5.312,5 kuruş (yaklaşık 531.250 akçe) idi. Hatırlanacağı üzere 1634-1635 (H. 1044) yılları içerisinde Karahisar-ı Şarki'den alınan nüzul ise 1.053.166 akçeydi.⁴⁰ Bu rakamlara ilk göz atıldığında reyaya getirdiği maddi yükümlülük bakımından en ağır mükellefiyetin nüzul, sonrasında "mükellefiyet şeklinde iştira" ve son olarak sürsat olduğu görülmektedir. Nüzul vergisinin halka getirdiği yükümlülük tartışmaya mahal bırakmaksızın en büyük mükellefiyet idi. Sürsat ile "mükellefiyet şeklinde iştira" arasındaki fark ise -sürsatın tamamı göz önüne alındığında- fazla görülmemektedir. Ne var ki bu rakamlar -sürsat ve iştiraya ait- birim bazında toplanan zahire bedelleriyle kıyaslandığında sıralama değişmektedir. Öyle ki 1634-1635 (H. 1044) yıllarında alınan sürsatta arpanın kilesinden 40 akçe ve unun kilesinden 80 akçe alınmıştı.⁴¹ Buna karşılık iştira kapsamında satın alınamayan zahire için belirlenen kile başına birim fiyat çoğunlukla 25 akçe civarında idi.⁴² Buradan hareketle birim bazında alınan miktarlar temel alınıp sıralama yeniden yapıldığında -Güçer'inde ifade ettiği şekilde- en ağır mükellefiyet nüzul, sonrasında sürsat ve iştira şeklinde sıralanmaktaydı. Toparlanacak olursa, Karahisar-ı Şarki Sancağı örneğinde sefer esnasında reyadan zahire temelli işe maddelerinin -mükellefiyet esasına göre- aynî olarak alınamayıp nakdi olarak alındığı durumda, toplam nakdi miktarın büyüklüğüne göre sıralandığında reyaya yüklenen mükellefiyetlerin, nüzul, iştira ve sürsat şeklinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte zahireye karşılık birim fiyat üzerinden alınan nakdi bedel hesaplandığında, reyaya yüklenen mükellefiyetin ağırlığı nüzul, sürsat ve iştira şeklinde gerçekleşmişti.

Sonuç ve Değerlendirme:

Yukarıda ayrıntıları verildiği üzere, sefer sürecinde ordunun zahire iştirasının karşılama adına Karahisar-ı Şarki Livası'ndan 55.000 kile zahirenin mükellefiyet şeklinde yürütülen iştira ile temin edilmesi emri verilmişti. Bu miktarın 33.531 kilesi aynî olarak iştira edilebilmiş ve 21.469 kilesi bakiye kalmıştı. Bakiye kalan miktarın 19.000 kilesinin bedelleri toplanmış ve 2.469 kilesinin ise büyük çoğunluğu 1635-1636 (H. 1045) yıllarında yine aynî olarak iştirası yapılmıştı. Bununla beraber reyadan nakit olarak toplanan 19.000 kilelik kısım bize "mükellefiyet şeklinde yürütülen iştira"nın süreciyle ilgili ilginç veriler sunmaktadır. Nitekim bakiye kalan 19.000 kile zahire karşılığında 9.112,5 kuruş toplanmıştı. Bu miktarın 3.800 kuruşu devletin satın alınacak zahireye karşılık belirlediği bedelin tutarı-

gss

Akademik
Bakış

171

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

dı. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, devletin Karahisar-ı Şarki Livası'ndan alınmasını emrettiği 55.000 kile zahire için ayırdığı miktar ise 11.000 kuruştur. Yani devlet, her 5 kile için 1 kuruş bedel belirlenmiş ve kile başına 20 akçe ödeme yapmayı planlamıştı. Bununla beraber iştirası tamamlanamayan 19.000 kile için devlet reyadan 5.312,5 kuruş -yani yaklaşık iştiraya bedelinin 1,4'ü kadar fazladan para tahsil etmişti.

Belgelerden elde ettiğimiz tüm bu verilerden yola çıkarak şu söylenebilir ki, mükellefiyet şeklinde eyaletlere tevzi edilmiş iştiraya ciddi bir yükümlülük getirmişti. Bu yükümlülük, tevzi edilmiş zahirenin birim fiyatının düşük hesaplanmasından ya da hangi nedenden dolayı olursa olsun tahsili gerçekleştirilemeyen zahire için fazladan nakdi bedel alınmasıyla gerçekleşmişti. Ne var ki -olağanüstü bir vergi olan nüzulün tarihindeki gibi- "mükellefiyet şeklinde yürütülen iştiraya" da hem tevzi edilen zahirelerin miktarında, hem de tevzi edilmiş zahireler için belirlenmiş fiyatlarda belli bir standart uygulanmamıştı. Öyle ki mükellefiyet şeklindeki iştiraya aynı sefer içerisinde farklı coğrafyada ya da farklı zamanlarda aynı coğrafyadan yapıldığında, satın alımlar için belirlenmiş fiyatlar değişmişti. Bunun en önemli nedeni ise, mükellefiyet şeklinde yürütülmüş iştiranın kurallı bir vergi yükümlülüğünde olmamasıydı.

Eldeki veriler ışığında mükellefiyet şeklinde yürütülmüş iştiranın reyaya getirdiği külfeti anlayabilmek için savaş zamanlarında ortaya çıkmış diğer mükellefiyetler olan nüzul ve sürsat ile kıyaslamamız gerekmektedir. Öyle ki bu kıyaslama - Karahisar-ı Şarki örneğinde- yapıldığında iki sonuç çıkmaktadır. Bunlardan ilki reyadan aynı tahsil edilemeyen zahire için, birim fiyat temel alınarak toplanıp ortaya çıkan bedele göre gerçekleşen sıralamayıdır. Nitekim birim fiyatı baz alınarak reyaya yüklenen külfete göre en ağır yükümlülük nüzul, sonrasında ise sürsat ve iştiraya gelmekteydi. Lakin birim fiyatlar göz önüne alınarak yapılan bu çıkarımın yanında, ilgili mükellefiyetlerin reyadan alınan toplam bedelleri göz önüne alındığında -Güçer'in de yaptığı- bu sıralama değişmektedir. Buna göre -yukarıda ayrıntılarıyla izah ettiğimiz Karahisar-ı Şarki Livası örneğine göre- maddi anlamda reyaya en yüksek yükümlülük yine nüzul vergisiyle yüklenmekle birlikte, nüzulün ardından iştiraya ve sonrasında sürsat gelmektedir.

Osmanlı toplumunun XVII. yüzyıl iktisadi hayatının bir parçası olan mükellefiyetler içinde ordunun ihtiyacı olan zahirenin temininde başvurulan bu yöntem -yani "mükellefiyet şeklinde iştiraya"- oldukça pratik bir çözüm olarak göze çarpmaktadır. Devletin devamlılığının ordunun gücü nispetinde olduğu bu yüzyıl-

39 KK 2575 s. 57.

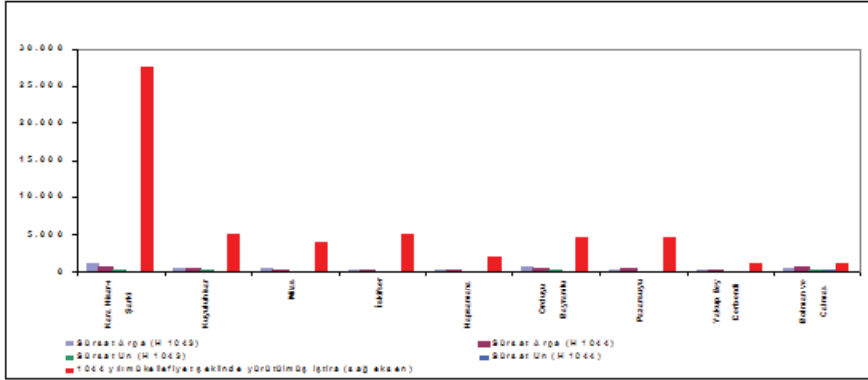
40 Karahisar-ı Şarki'den alınan nüzul bedeli aynı tarihin nakde çevrilmiş haliydi. Yani nüzul bedeli nakit alınarak halka yüklenen mükellefiyet miktarı düşürülmüştü. Buna karşın nüzul çerçevesinde alınan nakdi bedel diğer mükellefiyetlerin en büyüğünden yaklaşık iki katı fazla olması, -Güçer'in tespitleriyle de çakışacak şekilde- nüzulün gerek toplam gerekse birim bazında belirlenen tutarda, diğer mükellefiyetlere kıyasla halka daha büyük külfet getirdiğini göstermektedir.

41 MAD 4433, s. 3. Bu miktar H. 1043'te arpanın kilesine 50 akçe ve unun kilesi 70 akçe şeklinde uygulanmıştı

da sefer zamanlarında zahirenin temini için iktisadi olduğu kadar zaruri tedbirler kapsamında bu yönetime başvurulmuştur. Diğer taraftan uygulamanın, bireyin yaşantısına getirdiği iktisadi yük, dönem koşullar ve çağdaşı devletler emsalinde değerlendirilirse daha uygun olacaktır. Zira XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir mükellefe getirilen bu yükümlülüğün, devletin ordunun iştirası için başvurduğu pratik ve faydacı ancak bir o kadar da zaruri bir uygulama olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan devletin bu örnekler kapsamında uygulamadaki devamlılığa gösterdiği önem dikkat çekicidir. Öyleki devlet iştirasını gerçekleştirmediği zahirenin parasını tarh edilen mükelleften almayı ihmal etmeyerek, iştirâ mükellefiyetini yerine getiren ile getirmeyen yahut da getiremeyen arasındaki adaleti sağlamıştır. Diğer taraftan mükellefiyetin -iştirâ hususunda- yerine getirilmesi konusunda reaya gösterdiği kararlılıkla iştirânın gerçekleştirilememesi durumunda bedelinin tahsili sayesinde devletin uygulamadaki kararlılığını göstermiştir. Yine tüm bunların yüzyıl ve şartlar içerisinde düşünülmesi doğru bir bakış açısı için önem taşımaktadır.

Ek: Kara Hisar-ı Şarki Livasından "Mükellefiyet Şeklinde İştirâ" ile "Sürsat" Nevinde Tarh Edilmiş Zahirenin Grafiği

Kaynak: KK 2575, Mad 4433, Mad 715

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Mühimme Defteri Zeyli: MD ZYL 9.

Kamil Kepeci: KK 1936, KK 2575.

Bab-ı Asafî- Büyük Ruznamçe: D.BRZ. 20690.

Maliyeden Müdevver: MAD 3458, MAD 4433, MAD 6886, MAD 7152.

42 Bununla birlikte bir kısım iştirâ akçesi için 37,5 akçe alınmıştı.

göz

Akademik
Bakış

173

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

Diğer Kaynaklar

BARKAN Ömer Lütfi, "Avarız" İA, C.II, s.13-19.

ERTAŞ Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fetih Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007.

GÜÇER Lütfi, *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, C. I, Çeviren Halil Berktaş, İstanbul 2000.

İŞBİLİR Ömer, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali", *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 151-158.

İŞBİLİR Ömer, "XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

MC GOWAN Bruce, "Osmanlı Avarız-Nüzul Teşekkülü 1600-1830", VIII. *Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1981, s. 1327-1331.

SAHİLLİOĞLU Halil, "Avarız", *DİA*, C.IV, s. 108-109.

gost

Akademik
Bakış

174

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011